

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 7

Рівне – 2016

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 7

Засновано у 2013 році

Рівне – 2016

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of the Humanities**

**PSYCHOLOGY:
REALITY AND PERSPECTIVES**

Compilation of scientific papers

Issue 7

Founded in 2013

Rivne – 2016

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 7 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, В. І. Безлюдна, Н. В. Корчакова. – Рівне : РДГУ, 2016. – 249 с.

Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» включено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 р.
та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016 р., № 1222)

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ № 18713-7513 Р

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Корчакова Наталія Вікторівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка.

Левовицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти, ректор Вищої педагогічної школи, м. Варшава (Республіка Польща).

Ягієло Ярослав – доктор хабілітований, професор Академії імені Яна Длугоша, м Ченстохова (Республіка Польща).

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

5. Krjagzhe S.P. Psihologija formirovanija professional'nyh interesov. / S.P. Krjagzhe. – Vil'njus: Mokslas, 1981. – 196 s.
6. Lozova V.I. Cilisnyj pidhid do formuvannja piznaval'noi' aktyvnosti shkoljariv [monografija] / V.I. Lozova. – 2-ge vyd., dop. – Harkiv, 2000. – 164 s.
7. Myhalevs'ka N., Tryguk O. Vybir profesii', abo zadacha z bagat'ma nevidomomy. / N. Myhalevs'ka, O. Tryguk // Psiholog. – 2004. – № 45. – S. 18-22.
8. Profesijsna orijentacija starshoklasnykiv: teorija i praktyka: naukovo-metodychnyj posibnyk [dlja ped. pracivnykiv] / Za red. O. V. Mel'nyka. – K.: "Chetverta hvylja", 2009. – 223 s.

Резюме. В статье раскрываются отечественные и зарубежные подходы понимания сущности интереса и профессиональных интересов, их функциональной природы и динамики развития в раннем юношеском возрасте. Проблема формирования и развития профессиональных интересов старшеклассников анализируется с позиций психолого-педагогической науки, которые отражают определенный уровень развития мотивов, склонностей и способностей учащихся к определенному виду профессиональной деятельности.

Ключевые слова: интерес, профессиональные интересы, старшеклассники, активность личности, направленность личности, выбор профессии, трудовая деятельность, профессиональное самоопределение.

Summary. The article deals with the specifics of interest as a component of orientation of the personality. The main approaches to the concept of "interest" are analyzed, their common basis, the interconnection of cognitive and professional interests are found out, the influence of innate prerequisites of abilities for the development of interest in a certain type of professional activity is traced. The conducted analysis of psychological and educational literature on the study allowed to claim that the interest is of a complex psychological structure, causing a significant impact on personal development and selective activity causes a certain type of professional activity. Professional interest as the interest of a particular profession is defined by scientists as a conscious motive to certain extent; as a personality focus on certain activity; as a proper interest in the desired activity; as the attitude of the personality to the profession; as the attitude of the personality to a particular kind or type of activity. It was established that the basis of the professional interests of high school students are the needs, motivations, capabilities which, when properly organized educational process taking into account the impact of social surroundings allow to develop student personality fully, create preconditions for his mastering complex of knowledge and skills needed to master future profession.

Key words: interest, professional interests, high school students, activity of personality, personality orientation, career choices, employment activity, professional self-determination.

УДК [159.922.7:159.923.2]:159.953.5

Л.М. КУЛАКОВА

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМОСВІДОМОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізуються основні психолого-педагогічні аспекти дослідження особливостей розвитку самосвідомості молодших школярів в умовах шкільного навчання. Характеризуються механізми та чинники становлення самосвідомості особистості. Визначено зв'язок рівня академічної успішності молодших школярів із формуванням самосвідомості особистості. Проаналізовано особливості становлення когнітивної, афективної і поведінкової підструктур самосвідомості молодшого школяра. Встановлено основні закономірності формування «Я-Образу» дитини молодшого шкільного віку.

Ключові слова: особистість, самосвідомість, молодший школяр, молодший шкільний вік, «Образ Я», само ідентифікація, академічна успішність.

Постановка проблеми. Індивід відчуває себе особистістю, коли усвідомлює власну гідність. Разом з тим особистість знаходить особистісний смисл у діяльності. Тобто усвідомлення того, хто ми є відбувається через взаємозв'язок з іншими, через стосунки з оточуючими в межах певних етнічних груп, культур. Саме у сучасному соціальному просторі самосвідомість виступає на рівні захисту власного «Я», відповідності «образу Я» його життєвому еквіваленту, розкривається як статус індивіда у певній надіндивідуальній цілісності, що охоплює суб'єктивний час, особистісну діяльність, культуру.

Мета статті полягає у визначенні основних психолого-педагогічних аспектів дослідження особливостей розвитку самосвідомості молодших школярів в умовах шкільного навчання.

Аналіз сучасних досліджень. Проблема самосвідомості, її структури й генези, визначення психологічних основ її розуміння є досить актуальною. На цьому акцентують увагу ряд учених, серед яких, зокрема, Г. Андреева, Т. Буякас, П. Гуревич, А. Тофлер. Психолого-педагогічне розуміння структури й умов становлення свідомості має теоретичне й практичне значення як у контексті досягнення самоідентичності, особистісного зростання, самопізнання й духовності, так і в ракурсі реалізації евристичних цілей наукового пошуку у царині моральності, почуття гідності особистості, особливо в зв'язку із глибокою кризою суспільних цінностей.

Виявлення механізмів, чинників становлення самосвідомості особистості були предметом дослідження багатьох науковців (Ю. Кулюткін, Р. Павелків, Г. Сухобська, В. Шадриков та інші). Водночас сам термін «самосвідомість» порівняно недавно поширено у психолого-педагогічній науці. Зазначимо, що самосвідомість розглядається поряд із поняттями: «гідність», «чеснота», «ідентичність» (В. Буткевич, А. Маркова, О. Овсяник, Р. Павелків, О. Соложін та ін.), «компетентність» (М. Карпетова, Н. Костильова, І. Кривчанський, Ю. Кузнецов, О. Толмачев), «становлення особистості» (А. Фонарьов, Е. Зеер), «особистісне самовизначення» (Л. Галаганов, Т. Кудрявцев), «здібності особистості» (В. Кузнецов, М. Паламарчук, С. Ступницька).

Результати теоретичного дослідження. Традиційне уявлення самосвідомості як специфічного феномена людської психіки, що зумовлює саморегуляцію особистістю власних дій у будь-якій сфері завдяки усвідомленню вимог, власних можливостей й емоційного ставлення до себе як до суб'єкта діяльності, досить ґрунтовно висвітлене у наукових доробках С. Васьковської. Окрім цього, значне поширення останнім часом в наукових колах набуло визначення, запропоноване А. Марковою. Вчена трактує самосвідомість як своєрідний комплекс уявлень людини про себе як особистість, створення цілісного «образу Я» та ототожнення з ним.

Слід зазначити, що самосвідомість характеризує певний рівень самовизначення особистості. Особистісна ідентифікація пов'язується з усвідомленням своїх життєвих цілей, планів, що увиразнюються із самореалізацією в певній сфері, із намірами особистості, її якостей, можливостей, здібностей, вимогами, що висуваються до діяльності, а також цінностями й нормами, що існують у соціальній групі [7]. Разом з тим варто підкреслити, що самосвідомість змінюється із зростанням рівня почуття гідності, набуттям особистісної культури. Вона зростає завдяки виявленню нових ознак чесноти, внаслідок змінювання критеріїв оцінювання себе як особистості гідної поваги. Зростання самосвідомості розкривається у збільшенні кількості ознак самоповаги, що відображаються у свідомості, у подоланні стереотипів «Образу-Я», усвідомлення себе цілісно у контексті життєдіяльності. Не зважаючи на той факт, що самосвідомість вимагає серйозної праці від індивіда, частіше вона оформлюється стихійно [6]. Однак, усвідомлення необхідності підвищення ефективності цього процесу в умовах навчання значно підвищить успішність оволодіння учнів початкової школи особистісною культурою.

У процесі дослідження академічної успішності виявлено, що учням із високим рівнем академічної успішності притаманне самопізнання з поєднанням досвіду, пізнанням інших людей й власне себе, тобто можна говорити про аутопсихологічну компетентність [8]. Окрім цього відмічається адекватна самооцінка, чутливість щодо своєї гідності, недоліків як особистості, так і діяльності, уміння розкрити причини власних успіхів та невдач, аналізувати й узагальнювати результати своєї діяльності у порівнянні з іншими. Високопродуктивні школярі, завдяки аналізу власних дій у рішенні завдань, досягають високого рівня, й не тільки моделюють систему інтелектуальних умінь, але й ціннісні орієнтації та якості особистості.

У ході теоретичного аналізу структури самосвідомості учнів початкової школи з'ясовано, що вона становить собою поєднання трьох підструктур – когнітивної, афективної і поведінкової [3]. Когнітивна підструктура уособлюється в усвідомленні учнями себе в системі життєдіяльності, міжособистісних взаємин, особистісного розвитку. Поступово, у процесі створення власного уявлення про себе в різних життєвих ситуаціях, відгуках та думках педагогів, однолітків складається стійка «Я-концепція» учня, що надає йому почуття власної гідності впевненості у собі або навпаки. Проте, афективно-оцінююче ставлення батьків, учителів вирізняє оцінку учнем власних здібностей (актуальна самооцінка), попередніх умінь (ретроспективна самооцінка) й майбутніх досягнень (потенційна самооцінка), а також оцінку іншими учнями своїх дій (рефлексивна самооцінка). Ми вважаємо, що, якщо актуальна оцінка перевищує ретроспективну, а потенційна – актуальну, тоді можна говорити про зростання самосвідомості. Адже формування позитивної «Я-концепції» є досить важливим є для особистісного зростання. Якщо учень позитивно сприймає себе, то в нього підвищується впевненість у собі, задоволеність власною навчальною діяльністю. Це в свою чергу зумовлює ефективність академічної успішності та створює відчуття життєвого успіху, самореалізації. Більше того, учень, котрий має позитивну «Я-концепцію», сприятливо впливає на своїх однолітків, зацікавлений у взаємодії з іншими, що в цілому сприяє творчості, продуктивності та позитивному настрою усіх членів учнівського колективу. Поведінковий компонент самосвідомості молодшого школяра виявляє здатність діяти на основі знань про себе й ставлення до себе. Виявлення чинників, механізмів, динаміки, складових самосвідомості дозволить, з одного боку, враховувати їх у навчальній діяльності школярів, з іншого боку, запобігати негативним впливам й наслідкам викривлених цінностей на свідомість й психіку людини й екологію в цілому, формувати ціннісне ставлення людини як суб'єкта господарської діяльності до сфери свого існування, до людства й людини. Звісно, уявлення дитини про себе формується в процесі спілкування й діяльності, коли вона оцінює власні здібності у порівнянні із іншими, відповідність власних цінностей, ідеалів суспільним, усвідомлює власні можливості, співвідносить їх із реальними умовами. На основі аналізу теоретичних джерел чітко виявляються основні проблеми самовизначення [7, 8]. Саме специфіка їх визначається особливістю явищ, які відбуваються на рівні макро- й мікросистеми соціуму, що знаходить своє відображення у самосвідомості індивідууму. Очевидно, що процес самовизначення включає розвиток почуття власної гідності, ціннісні орієнтації особистості, уявлення про власне майбутнє, оформлення суб'єктивних візій щодо «Образу-Я». Самовизначення особистості відбувається у межах процесу співвідношення власних і суспільно закріплених норм поведінки, діяльності. Сучасна особистість як структурований комплекс вроджених й набутих завдяки суспільним відношенням якостей, що розвиваються й виявляються у взаємодії з іншими, з точки зору

макросоціології (Е. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсонс та ін.) є продуктом суспільства. Тому й соціальна орієнтація особистості визначає її почуття власної гідності, самосвідомість, самовизначення і життєвий вибір.

Окрім цього, специфічними моментами самосвідомості є формування «Я – концепції», яка включає «Образ-Я». Адекватність «Образу-Я» в багатьох випадках уможливується завдяки успішному поєднанню ідеального і реального «Образу – Я» і нормативного образу [1]. «Образ-Я» складається у відповідності із емоційно-оцінковими й когнітивними компонентами ідеалу. Окрім цього найважливішою умовою становлення особистості є відповідність вимогам з боку утвореного образу можливостям, здібностям людини. Інакше самосвідомість особистості накопичує негативний досвід, який унеможливує вирішення як особистісних так і діяльнісних проблем, негативно впливає на формування почуття власної гідності. З цього приводу слід звернутись до особистісного смислу ідеалу, який зумовлюється соціальною позицією людини, суттєвими змістовними характеристиками якого є смислоутворюючі мотиви, ціннісні орієнтації, смислові установки [2]. У цілому життєвий вибір пов'язується із життєвими цінностями особистості. Цінності здійснюють певну мотивацію. Також цінності пов'язані із когнітивними і емоційними змістовними самосвідомості через внутрішню мотивацію. «Образ-Я» формується як когнітивно-емоційне утворення, зумовлює оцінку діяльності людини, її дій взагалі. Також за результатом оцінки відбувається постановка життєвих цілей. Тобто самооцінка є мотивом діяльності, а також дозволяє співвіднести узагальнений досвід та знання і майбутню мету у теперішній момент [7].

Таким чином, самооцінка виступає своєрідним поштовхом і тією мірою, що дозволяє порівнювати себе із іншими, або «Я-ідеальне», «Я-можливе», «Я-реальне». У цілому «Образ Я» за нормами самооцінки формується як позитивний чи негативний. Параметри такої оцінки себе, інших, прийняття одних критеріїв оцінки «інших мене» та моєї діяльності – все це пов'язано із смислоутворюючими мотивами у самовизначенні. Визначальним також є мотив самоповаги, який виявляється у самосвідомості у ступеня досягнення ідеального «Образу-Я». Спонукальна дія цього мотиву пов'язується із постановкою цілі стосовно вибору цінностей (мотив зберегти або змінити власне «ідеальне Я»). Очікування позитивних або негативних наслідків вибору цінностей, які підвищують, або навпаки, знижують самоповагу, підштовхує до здійснення цього вибору чи до відмови від нього. Наступним досить важливим мотивом є досягнення успіху чи запобігання невдачі. Якщо мотив досягнення виступає як спонукальне самооцінювання, очевидно, при наявності розвинутої когнітивної складової самооцінки підвищується ймовірність мотивації на успіх, водночас емоційна складова самооцінки у більшості випадків пов'язана із мотивацією запобігання невдачі.

Таким чином, виокремлюються найважливіші соціально-психологічні аспекти розвитку самосвідомості «Образу-Я», які пов'язуються із чинниками, що зумовлюють суспільну самосвідомість. До цих чинників слід віднести зміну суспільних ціннісних орієнтацій, моральних установок. Окрім цього, слід зазначити, що різниця в індивідуальних засобах створення «Образу-Я» визначає формування смислоутворюючих мотивів і установок у самовизначенні особистості та напрямок розвитку самосвідомості індивіда.

Як зазначають більшість вчених, під впливом певних зовнішніх і внутрішніх чинників «Образ-Я» набуває чіткі, яскраві форми і поступово стає одним з головних компонентів психіки, згідно з яким індивід не тільки координує усю власну поведінку, а й через нього репрезентує свою самосвідомість, у тому числі й професійну [5]. Тобто «Образ-Я» є ключовим. Однак не є правомірним абсолютизувати «Образ-Я». У якості сутнісних ознак зрілої особистості і відповідної поведінки виявляється здатність людини керуватись власними, свідомо спрямованими, сформованими цілями [3]. Традиційно до феномена самосвідомості відносять виявлення людиною власної соціальної цінності, унікальності і смислу свого буття, формування і змінювання уявлень про своє майбутнє, теперішнє, минуле, ціннісно-особистісний вимір [8]. На рівні поведінки самосвідомість розглядається як результат процесу вирішення життєво значущих проблем, при цьому кожне прийняте рішення стосовно себе і власного життя (самовизначення) відносно взаємодії і взаємовідносин з іншими людьми (персоналізація) шляхом створення певної форми (самоорганізація) «Образу-Я» створює умови задля формування самосвідомості в цілому. Розкриття сутності самосвідомості невід'ємно пов'язане із ідентифікацією та відчуженням. Так, ідентифікація досить часто розглядається як об'єктивна та суб'єктивна єдність із групою, певною діяльністю, що зумовлює наступність характеристик (норм, ролей, статусів) особистості. Це в свою чергу викликає зворотній процес, пов'язаний із об'єктивним та суб'єктивним відкиданням цієї єдності і уособленням характеристик особистості, є відчуженням від ролі. Як висхідний критерій можливо виокремити прийняття індивідом відповідальності за пошук смислів і реалізацію цінностей. Ідентифікація і відчуження без прийняття відповідальності є вимушеним, а при прийнятті відповідальності – довільною. Ідентифікація і відчуження як виконавчий механізм персоналізації, самовизначення, самоорганізації суб'єкта здійснюється через навчальну реальність. Загальні типи реальності – це досвід і спілкування, які реалізуються у ситуаціях (справа) і відношеннях (спільнота), а репрезентується через «Образ Я». Відчуження без прийняття відповідальності негативно впливає на оцінку власної діяльності індивіда. Людина починає її демонстративно уникати, використовуючи різні засоби у одягу, мовленні, манерах. Тобто вимушене відчуження це той самий функціональний вакуум, де відчуженням є майбутнє. Особистість намагається відсторонитись від сприйняття інформації (знань), від необхідності здійснювати вибір, від навчально-обумовлених переживань, від компонентів навчальної діяльності. Навчальне відчуження на базі прийняття відповідальності передбачає вільне володіння роллю, уміння відходити від особистого і концентруватись на навчальній ситуації, уміння свідомо й адекватно реалізувати власний навчальний досвід у особистому житті. Це та ситуація, коли особистість оволодіває роллю, використовує її у різних ситуаціях [2]. Вимушене навчальне

відчуження має місце у запобіганні приєднання себе до низько оцінюваної академічної групи, виявляється у різних формах, у тому числі й у формі агресивної ворожості. Навчальне відчуження можливе при прийнятті відповідальності в ситуації свідомого відходу від академічної групи, діяльності, окремої людини. Свідоме, довільне відчуження обумовлює звільнення від вимушеного спілкування, необхідності постійно знаходитись у формальному контакті, грати з іншими у соціальні ігри, від зовнішніх умов і умовностей життя, від очікувань і оцінок іншими людьми, які не співпадають із власними уявленнями про себе, від маніпулювань, спроб занурення у особистий простір, і, насамкінець, від пригнічення владних структур. Потреба свідомого навчального відчуження від інших досить характерна для людей талановитих, творчих. Вимушене навчальне самовідчуження при неприйнятті відповідальності є наслідком неуспішної шкільної ідентифікації. Індивід обирає вимушене навчальне відчуження, коли переконаний, що вільний, обдарований він не потрібний іншим. Навчальна ідентифікація без прийняття відповідальності включає артикульовану «цілісність» із власним ділом. Поза діяльністю людина використовує навчальний лексикон, особливу термінологію, часто апелює до своїх навчальних прикладів. Власне навчальна ідентифікація уможливується при умові усвідомленої інтеграції у навчальну спільноту на основі єдності цілей, цінностей, спільної діяльності, творчості. Навчальна ідентифікація на основі прийняття відповідальності включає особисто значущі навчальні традиції, цінності, смисли творчої діяльності, співробітництво і співчуття у колективній діяльності. Відтак визначальними виступають творчі цілі навчальної діяльності [6]. Навчальна самоідентифікація спричинює мотиваційно-ціннісне ставлення до своєї діяльності і стійкого «Образ-Я», впливає на формування позитивної «Я-концепції» особистості. А вимушена самоідентифікація при неприйнятті відповідальності призводить до обмеження спонтанності, до створення негативної «Я-концепції». Суттєвим чинником реалізації самосвідомості є механізм її реалізації через навчальні ситуації, спільноту, «Образ-Я». Найважливішими компонентами самосвідомості є: парадигмальне самовизначення у теоретико-методичних засадах навчальної діяльності; інструментальне самовизначення, що зумовлює вільне володіння засобами; ситуативне самовизначення, яке відображає перевагу в роботі із певним типом завдань, проблем. У категоріальному плані навчальну ситуацію можливо визначити через: реальність – навчальна діяльність школяра (прийняття в академічній групі); ментальність – особливості мислення, уявлення про проблемну ситуацію, засоби її вирішення (основа її когнітивна); мовлення – використання мовленнєвих засобів для роботи з інформацією, у міжособистісних відносинах, взаємодії з однолітками (засіб виявлення власних думок і почуттів).

На наш погляд, проблема навчання може розглядатись у чотирьох взаємопов'язаних аспектах становлення особистості школяра: 1) створення теоретичної моделі учня початкової школи, що включає і розробку стандартів вимог до особистості й діяльності учня; 2) первинна діагностика шкільної зрілості; 3) розробка змісту навчання й розвитку школяра; 4) вирішення проблеми самосвідомості, ідентифікації, власного самовизначення школяра. У межах нашого дослідження ми переважно зосередимось на останньому аспекті. Академічна успішність особистості залежить від розвитку важливих якостей особистості. Такі якості суттєво впливають на результативність діяльності: індивідуально-типологічні, сенсорні, перцептивні, психомоторні, мнемічні, мисленнєві, вольові. Серед індивідуально-типологічних значущими є основні характеристики нервової системи (сила збудження і гальмування, їх врівноваженість, рухомість, лабільність, динамічність). А також показники уваги – концентрація уваги, стійкість, швидкість переключення, розподілення. Варто відзначити сенсомоторні реакції, мнемічні якості, уява також є важливими якостями для академічної успішності. Суттєву роль серед зазначених якостей відіграють мисленнєві властивості, особливо креативність. Також суттєве значення мають вольові процеси, зокрема такі, як цілеспрямованість, рішучість, самостійність, витривалість, самовладання, самостійність тощо та сформованість емоційно-вольової регуляції діяльності, умінь самоорганізації діяльності. Окрім того, серед ключових умінь інформаційного середовища слід виокремити соціально-інформаційні. Досить часто в системі академічно значимих якостей виокремлюють особистісні або ділові якості: організованість, відповідальність, дисциплінованість, ініціативність, уважливність. Фундаментальною складовою академічної успішності особистості є рефлексивна культура як система засобів організації рефлексії, сформована на основі ціннісних та інтелектуальних критеріїв.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, сутність і динаміка самосвідомості реконструюється у просторі самовизначення, самоорганізації і персоналізації, природа самосвідомості експлікується у перспективі «Школа» (діяльність), «Особистість» («Образ-Я»), «Інші» (шкільна спільнота). Ця сукупність і складає самосвідомість школяра. За структурними компонентами у самосвідомості чітко викарбовуються смисли здійснюваної діяльності, індивідуальні цінності людини, образи, просторово-часові характеристики діяльності. Становлення самосвідомості школяра відбувається за умов співвідношення процесуальної і цільової активності, відповідного рівня особистісного розвитку, характеру екзистенційного і функціонального «Я», мотиваційної готовності до реалізації себе на обраному просторі, входження до шкільної спільноти, наявності образу «Я – успішний школяр», спрямованості до самоактуалізації.

Список використаних джерел

1. Андреева Г.М. Психология социального познания: учебное пособие. / Г.М. Андреева. – М.: Аспект-Пресс, 2004. – 288с.
2. Асмолов А.Г. Непройдённый путь: от культуры полезности к культуре достоинства. / А.Г. Асмолов // Культурно-историческая психология и конструирование миров. – М: Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж «МОДЭК», 1996. – 687 с.

3. Божович Л. І. Особистість і її формування в дитячому віці. / Л.І. Божович. – М., 1986. – 265 с.
4. Братусь Б.С. Нравственное сознание личности. Психологическое исследование / Б.С. Братусь. – М.: Знание, 1985. – 64 с.
5. Кон И.С. Категория «Я» в психологии / И.С. Кон // Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия. – Самара: «Бахрах-М», 2000. – С. 15-34.
6. Маркова А.К. Формирование интереса к учению у школьников / А.К. Маркова. – М.: Педагогика, 1986. – 187 с.
7. Павелків Р.В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці: дис. ... доктора психол. наук: 19.00.07 / Роман Володимирович Павелків. – Рівне, 2005. – 455 с.
8. Яцюк Н.О. Особливості моральної рефлексії в молодшому шкільному віці: дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Наталія Олександрівна Яцюк. – К., 2008. – 207 с.

References

1. Andreeva G.M. Psichologija social'nogo poznanija: uchebnoe posobyje. / G.M. Andreeva. – М.: Aspekt-Press, 2004. – 288s.
2. Asmolov A.G. Neprojdennyj put': ot kul'tury poleznosti k kul'ture dostoinstva. / A.G. Asmolov // Kul'turno-istoricheskaja psichologija i konstruirovanie mirov. – М: Izd-vo «Institut prakticheskoy psichologii», Voronezh «MODJeK», 1996. – 687 s.
3. Bozhovych L. I. Osobystist' i 'i' formuvannja v dytjachomu vici. / L.I. Bozhovych. – М., 1986. – 265 s.
4. Bratus' B.S. Nrvastvennoe soznanie lichnosti. Psichologicheskoe issledovanie / B.S. Bratus'. – М.: Znanie, 1985. – 64 s.
5. Kon I.S. Kategorija «Ja» v psichologii / I.S. Kon // Samosoznanie i zashhitnye mehanizmy lichnosti. Hrestomatija. – Samara: «Bahrah-M», 2000. – S. 15-34.
6. Markova A.K. Formirovanie interesa k ucheniju u shkol'nikov / A.K. Markova. – М.: Pedagogika, 1986. – 187 s.
7. Pavelkiv R.V. Rozvytok moral'noi' svidomosti ta samosvidomosti v molodshomu shkil'nomu vici: dys. ... doktora psyhol. nauk: 19.00.07 / Roman Volodymyrovych Pavelkiv. – Rivne, 2005. – 455 s.
8. Jacjuk N.O. Osoblyvosti moral'noi' refleksii' v molodshomu shkil'nomu vici: dys... kand. psyhol. nauk: 19.00.07 / Natalija Oleksandrivna Jacjuk. – К., 2008. – 207 s.

Резюме. В статье анализируются основные психолого-педагогические аспекты исследования особенностей развития самосознания младших школьников в условиях школьного обучения. Характеризуются механизмы и факторы становления самосознания личности. Определена связь уровня академической успеваемости младших школьников с формированием самосознания личности. Проанализированы особенности становления когнитивной, аффективной и поведенческой подструктур самосознания младшего школьника. Установлены основные закономерности формирования «Я-образа» ребенка младшего школьного возраста.

Ключевые слова: личность, самосознание, младший школьник, младший школьный возраст, «Образ Я», самоидентификация, академическая успеваемость.

Summary. The article analyzes the basic psychological and pedagogical aspects of research of development of elementary school students self-awareness study in terms of school environment. Self-awareness is considered in the context of achieving self-identity, personal growth, self-knowledge and spirituality, and in the light of the implementation of heuristic purposes of scientific research in the field of morality, a sense of dignity, particularly because of the deep crisis of social values. The mechanisms and factors of personality self-awareness arising, and the mechanisms and factors of his self-identity forming are characterized. The patterns of self-esteem forming as a major factor in shaping the identity of a child of elementary school age are found out. The main aspects of the impact of exclusion, alienation and acceptance of responsibility in the forming the child personality are analyzed. The connection of academic performance of elementary school children and the formation of personality self-identity is defined. The factor of self-awareness implementation of child of elementary school age through educational situations, community, "Image-I" was established. The features of cognitive, emotional and behavioral substructures of self-awareness of elementary school student are analyzed. The basic laws of formation of "I-image" of child of elementary school age are established.

Key words: personality, self-awareness, elementary school child, elementary school age, "Image I", self-identity, academic performance.

УДК 796.011.3

С.В. КУРЯЧИЙ

ДИНАМІКА РІВНЯ ПСИХОФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СТУДЕНТІВ

В статті представленні данні досліджувань рівня психофізичної підготовленості студентів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого на протязі усього періоду навчання.

З М І С Т

<i>Передмова</i>	3
Павелків Р.В. Теоретичний аналіз концептуальних підходів дослідження проблеми рефлексії у філософській та психологічній науці.....	4
Андрушко Я.С., Михаць О.І. Особливості взаємозв'язку екзистенційних потенцій особистості військовослужбовців на основі кореляційного аналізу.....	10
Артемова О.І. Розвиток вербальної креативності студентів-психологів в процесі професійної підготовки.....	13
Бабак К.В. Психологічна служба ВНЗ як засіб психологічного супроводу професійного розвитку студентів.....	18
Бабій М.Ф. Генезис невербальних проявів обману у неповнолітніх.....	22
Безлюдная В.И. Психологическая коррекция отклонений в системе межличностного взаимодействия детей дошкольного возраста.....	25
Безушко С.А. Психологічний аналіз уявлень про самореалізацію сучасної молодої жінки:гендерний аспект.....	29
Білоус Р.М., Охріменко В.О. Психологічні особливості життєвої перспективи юнаків.....	33
Бойко-Бузиль Ю.Ю. До сутності категорії професійного становлення особистості.....	37
Большакова А.М. Об'єктивні та суб'єктивні показники особистісного потенціалу.....	40
Борисова А.О. Соціальні аксіоми у структурі картини світу студентів-іноземців.....	43
Бужинська С.М., Кондрацька Л.В. Вплив позитивного мислення на збереження психологічного здоров'я майбутніх педагогів.....	47
Главінська О.Д. Сучасні аспекти психології становлення особистісної суверенності.....	51
Демчук О.О. Автентичність як невід'ємна якість майбутнього психолога.....	55
Демянюк О.Б. Уявлення про сім'ю як компонент образу світу особистості.....	57
Дергач М.А. Співзалежні любовні стосунки в старшому юнацькому віці.....	60
Дмитріюк Н.С. Ефект батьківської депривації як негативний чинник психічного розвитку дітей раннього віку.....	65
Дуркалевич І.В. Специфіка віртуального спілкування у заробітчанських сім'ях.....	69
Івашкевич Е.Е. Психологічні особливості здійснення фахівцем синхронного перекладу.....	74
Івашкевич Е.З. Аспекти соціального інтелекту педагога.....	77
Івашкевич І.В. Специфіка професійної діяльності юриста та структура його професійної компетентності.....	81
Іщук О.В. Імплементация ідей організаційної психології на сучасних підприємствах.....	85
Колупасва Т.Є. Готовність майбутнього вчителя початкових класів до застосування сучасних педагогічних технологій як наукова проблема.....	90
Компанович М.С. Психосоматичний підхід у трактуванні серцево-судинних захворювань у підлітковому віці.....	93
Корчакова Н.В. Розвиток емпатійної моралі в українських підлітків.....	98
Коць М.О., Онопченко І.В. Психологічні особливості прояву інтернет-адикцій у студентському середовищі.....	105
Крижановська З.Ю., Сичак О.О. Самореалізація особистості після виходу на пенсію, як спосіб її самовиповнення.....	109
Крюкова Л.В. Особливості взаємозв'язку емоційної сфери та процесів адаптації у першокласників.....	112
Кулаков Р.С. Психологічні особливості становлення та розвитку професійних інтересів та професійної спрямованості старшокласників.....	116
Кулакова Л.М. Особливості розвитку самосвідомості молодшого школяра в умовах навчальної діяльності.....	120
Курячий С.В. Динаміка рівня психофізичної підготовленості студентів.....	124
Лосик Г.В. Информационные технологии и их влияние на психологическое здоровье человека в онтогенезе.....	127
Луцик Г.О. Загальні підходи до розуміння девіантної поведінки підлітків в контексті підготовки майбутніх психологів у ВНЗ.....	133
Лящ О.П. Юнацький вік як фактор розвитку емоційного інтелекту.....	137
Маланьїна Т.М. Співвідношення когнітивного інсайту та Я-відмежування.....	141
Маліновська Н.В. Навчально-мовленнєва діяльність старших дошкільників: мотиваційний компонент.....	145
Мухалчук Н.О., Ivashkevych E.E. Psycholinguistic characteristics of visual narrative discourse.....	149
Нестерук-Володимирець О.В. Результати психодіагностичного дослідження мотиваційного та творчого компонентів внутрішньо-особистісного шару комунікативної культури старшокласника.....	152
Новік Л.О. Мотиваційні аспекти формування позитивного професійного іміджу у студентів-психологів.....	156
Осипчук О.П. Особливості розуміння молодшими школярами моральних категорій у навчально-виховному процесі.....	159
Перепелиця О.В. Формування індивідуального стилю педагогічної діяльності освітян.....	164
Піонтковська Д.В. Розвиток національних цінностей особистості як умова становлення національної ідентичності студентської молоді.....	168
Помилуйко В.Ю. Розвиток ключових компетентностей особистості у різних стадіях дорослості.....	172
Рибак В.А. Особливості процесу соціально психологічної адаптації першокурсників з особливими потребами.....	176

Романюк В.Л., Пилипака Ю.І. Реактивність та психічне здоров'я особистості.....	180
Рудь Г.В. Особливості саморефлексії тілесного потенціалу у юнацькому віці	185
Савенко Д.О. Структурна організація самосвідомості матері.....	190
Савуляк В.О. Релігійний досвід особистості як чинник розвитку її духовності.....	193
Северин А.В. Перцептивные действия подростков и способы их коррекции на основе восстановления звеньев модели перцептивного действия с предметом вариативной формы	197
Співак Д.В. Психологічний аналіз досліджень розвитку професійного образу «Я» у майбутніх фахівців допомагаючих професій.....	204
Співак Л.М. Вікова динаміка національної саморефлексії юнацтва за показником «рідна мова»	208
Ставицька О.Г. Прояви булінгу в сучасній школі.....	211
Ставицький Г.А. Роль іноземної мови за професійним спрямуванням у фаховій підготовці студентів.....	214
Хомич І.С. Моральні уявлення молодших школярів.....	218
Хупавцева Н.О. Вплив стресу на організм людини та шляхи його подолання	222
Шестопа І.А. Особливості особистісного розвитку жінок зрілого віку у руслі професійної самореалізації.....	225
Шпак М.М. Теоретико-методичні аспекти розвитку емоційного інтелекту молодших школярів у процесі соціально-психологічного тренінгу.....	229
Шпак С.Г. Особливості виникнення стресу у дітей молодшого шкільного віку.....	234
Яцюк Н.О. Проблема моральної рефлексії у сучасній психології	238
Відомості про авторів	243

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 7

Упорядники:

проф. Павелків Р. В., проф. Корчакова Н. В.

Науково-бібліографічне редагування:

наукова бібліотека РДГУ

П-86 **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 7 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова ; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2016. – 249 с.

УДК 159.9+316.6